

05

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของมืหรือบของมัสยิดต้นสน และอิทธิพลต่อความศรัทธาของชาวมุสลิม

The Architectural Style of the Tonson Mosque Mihrab
and Its Influence on the Islamic Faith

วสมน สานะเสน*

Wasamon Sanasen

* นักศึกษาระดับปริญญาโท ภาควิชาทฤษฎีศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

“มืหรือบ”คือองค์ประกอบหนึ่งภายในมัสยิดสำหรับระบุทิศทางไปยังประเทศซาอุดีอาระเบียอันเป็นทิศที่มุสลิมต้องหันไปในยามละหมาด ด้วยเป็นศาสนศิลป์ที่มีความสำคัญมืหรือบจึงได้รับการออกแบบอย่างดีเสมอ มืหรือบหลังปัจจุบันของมัสยิดต้นสนสร้างขึ้นเมื่อมัสยิดต้นสนได้รับการออกแบบปรับปรุงใหม่ใน พ.ศ. 2552 ภายใต้แนวคิดที่ว่ามัสยิดต้นสนเป็นมัสยิดเก่าแก่และเป็นศูนย์กลางของชนมุสลิมในฝั่งธนบุรีเฉกเช่นมัสยิดสำคัญในประเทศมุสลิมต่างๆ การปรับปรุงครั้งนี้จึงเป็นการรังสรรค์มัสยิดต้นสนให้มีลักษณะเหมือนมัสยิดในประเทศเหล่านั้นให้มากที่สุดโดยเฉพาะองค์ประกอบสำคัญของมัสยิดอย่างมืหรือบ จากการศึกษาพบว่าสถาปนิกออกแบบมืหรือบของมัสยิดต้นสนโดยนำแรงบันดาลใจมาจากสถาปัตยกรรมอิสลามในประเทศอิหร่านและประเทศอียิปต์ซึ่งเป็นรูปแบบของมัสยิดที่ยิ่งใหญ่มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก่อให้เกิดมืหรือบที่มีความงามตามสุนทรียะของศิลปะอิสลามซึ่งยังความประทับใจให้แก่สัปบุรุษมัสยิดต้นสนเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังพบว่าความงามดังกล่าวมิได้สร้างเพียงความประทับใจให้แก่ชนมุสลิมเท่านั้น หากแต่รูปทรงและการตกแต่งของมืหรือบของมัสยิดต้นสนยังได้เสริมสร้างความศรัทธาให้แก่มุสลิมในยามละหมาดอีกด้วย อาทิการประดับมืหรือบของมัสยิดต้นสนด้วยข้อความที่เสริมความเป็นสิริมงคลให้แก่มืหรือบ การใช้โครงสร้างของช่องเว้าช่วยขยายเสียงของอิหม่าม การใช้ลายประดับที่สื่อถึงองค์พระผู้เป็นเจ้า การปรากฏข้อความสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าสำหรับกล่าวขณะละหมาด การออกแบบมืหรือบให้แลดูคล้ายช่องประตูที่เปิดไปสู่สวรรค์ เป็นต้น

คำสำคัญ: มืหรือบ, มัสยิด, ศิลปะอิสลาม, มุสลิม

A b s t r a c t

A Mihrab is an architectural feature in a mosque used to indicate the direction of Mecca which Muslims face daily for prayer. Due to its significance, the Mihrab needs to be designed with great care. The modern day Mihrab in the Tonson Mosque was erected when it was restored in 2009. Being the oldest mosque in Bangkok and the religious center for Muslims in the Thonburi area, this restoration aimed to ensure that the Tonson Mosque looked similar to the great Mosques in the Middle East. As such, the Mihrab in the Tonson Mosque has been inspired by Islamic art from Iran and Egypt, both of which are revered for the beauty of their Islamic art, both past and present. The beauty of this Mihrab, however, not only impresses the Tonson Mosque's members but it also strengthens their faith while they pray. The Mihrab is decorated with text from the Koran giving it an auspicious meaning. It amplifies the Imam's voice and encourages Muslims by reminding them of God through the use of richly decorated Mihrab images. The Mihrab is adorned with images which symbolize God, along with carved prayers in the middle of the Mihrab, which creates a symbolic image of paradise on the Mihrab.

Keywords: Mihrab, Mosque, Islamic art, Muslim

บทนำ

มัสยิดต้นสน (รูปที่ 1) เป็นศาสนสถานสำคัญของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ฝั่งธนบุรีที่อยู่คู่กับประวัติศาสตร์ไทยมาช้านาน จากบันทึกเรื่อง “ใครเป็นใคร” ของจุฬาราชมนตรีในสายสกุลเฉกอะหมัดกล่าวว่ามัสยิดแห่งนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2231 ในช่วงปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยออกญาราชาวังสันเสณี (มะหะมุด) และบริวารของท่าน (พ. อะหมัดจุฬาม.ป.ป.: 139-140) มัสยิดต้นสนจึงมีอายุถึงกว่าสามร้อยปี ถือเป็นมัสยิดที่เก่าแก่ที่สุดในกรุงเทพมหานคร

บรรพบุรุษหลายท่านของสัปบุรุษมัสยิดต้นสนยังเป็นขุนนางที่มีความใกล้ชิดกับราชสำนัก มัสยิดแห่งนี้จึงได้รับการอุปถัมภ์จากชนชั้นปกครองอย่างต่อเนื่อง ตลอดสี่ศตวรรษที่ผ่านมามัสยิดต้นสนได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์และออกแบบก่อสร้างใหม่จนมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ในแต่ละครั้งองค์ประกอบต่างๆ ของมัสยิดล้วนออกแบบให้สวยงามสมกับที่เป็นศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์และพึงเคารพ ทว่าในบรรดาองค์ประกอบทั้งหมดของมัสยิด มีองค์ประกอบหนึ่งที่ได้รับการใส่ใจในการออกแบบเป็นพิเศษได้แก่ “มืหรอบ” (mihrab)

มืหรอบ คือพื้นที่สำหรับให้อิหม่ามเข้าไปนำละหมาด (การนมัสการพระผู้เป็นเจ้าของมุสลิม) มักทำเป็นซุ้มโค้งที่มีขนาดพอให้คนคนหนึ่งเข้าไป

นั่งหรือยืนได้ มิหรีอบจะตั้งอยู่ตรงกลางกำแพงฝั่งหนึ่งในมัสยิดที่เรียกว่า กำแพงกิบลัต (รูปที่ 2) เป็นเครื่องหมายระบุทิศทางสู่ศาสนสถานนามว่า “กะอ์บะฮ์” ณ เมืองมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบียอันเป็นทิศทางที่มุสลิม ต้องหันไปในยามละหมาด (Peterson 1996: 186-187) มิหรีอบจึงเป็นพื้นที่ ที่มีความหมายต่อจิตใจของมุสลิมอย่างยิ่งเพราะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชื่อมโยงจิตใจของผู้ศรัทธาไปยังกะอ์บะฮ์อันเป็นศูนย์รวมศรัทธาของมุสลิมทั่วโลก ด้วยความสำคัญดังกล่าวทำให้มิหรีอบเป็นองค์ประกอบที่มีสยิดจะขาดมิได้ และได้รับการออกแบบอย่างดีเสมอ อย่างไรก็ตามหลักคำสอนในศาสนา อิสลามมิได้ระบุว่ามิหรีอบควรมีลักษณะเช่นไร มุสลิมในแต่ละแห่งจึงสร้าง มิหรีอบตามความเหมาะสมและตามทัศนะของตนจนเกิดมิหรีอบขึ้นหลากหลายรูปแบบ แต่เพื่อความเป็นเอกภาพในงานสถาปัตยกรรมมิหรีอบจึงมัก ออกแบบให้สอดคล้องกับรูปแบบของมัสยิด (เชษฐ ติงสฺยชลี 2554: 17) มิหรีอบของมัสยิดต้นสนเองก็มีรูปแบบที่สอดคล้องกับรูปแบบของมัสยิดเช่นกัน จากการศึกษาพบว่ามัสยิดต้นสนมีการสร้างขึ้นใหม่ 3 ครั้ง ทุกครั้งที่สร้าง มัสยิดหลังใหม่จะมีการสร้างมิหรีอบหลังใหม่ขึ้นด้วยเสมอ ดังนั้นมิหรีอบของ มัสยิดต้นสนจึงมีมาแล้วทั้งหมด 3 หลัง ซึ่งต่างก็มีรูปแบบลักษณะเฉพาะตน

สำหรับการศึกษารั้วนี้ศึกษาเฉพาะมิหรีอบหลังที่ 3 ของมัสยิดต้นสน ที่เป็นหลังปัจจุบันซึ่งได้รับแรงบันดาลใจมาจากสถาปัตยกรรมในประเทศ มุสลิมจนก่อให้เกิดมิหรีอบอันงดงามและมีลักษณะใกล้เคียงกับมิหรีอบของ

มัสยิดในประเทศเหล่านั้น และที่สำคัญคือรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของมัสยิดของมัสยิดต้นสนมิได้สร้างเพียงความประทับใจในความงามให้แก่มุสลิมเท่านั้น หากแต่รูปแบบดังกล่าวยังได้ช่วยเสริมสร้างความศรัทธาให้แก่มุสลิมผู้ละหมาดอยู่เบื้องหน้ามัสยิดหลังนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประเด็นในการศึกษามัสยิดของมัสยิดต้นสนครั้งนี้จึงได้แก่การศึกษาวิธีการนำรูปแบบทางสถาปัตยกรรมอิสลามมาปรับใช้ในการสร้างมัสยิดและวิธีเสริมสร้างความศรัทธาให้แก่ชนมุสลิมผ่านรูปแบบดังกล่าว

มูลเหตุในการสร้างมัสยิดหลังปัจจุบันของมัสยิดต้นสน

มัสยิดของมัสยิดต้นสนมีมาแล้วทั้งหมด 3 หลัง โดยมีมัสยิดหลังที่ 1 เป็นศาลาทรงไทยประเพณี (รูปที่ 3) คาดว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและใช้งานมาจนถึง พ.ศ. 2495 ในปีดังกล่าวทางมัสยิดได้เริ่มก่อสร้างมัสยิดต้นสนหลังใหม่เป็นแบบอาหรับซึ่งมีรูปแบบไม่สอดคล้องกับรูปแบบมัสยิดหลังที่ 1 (สรยุทธ ชื่นภักดี 2544: 218) สืบบุรุษจึงสร้างมัสยิดหลังใหม่คือมัสยิดหลังที่ 2 ขึ้นใช้แทนใน พ.ศ. 2497 มีลักษณะผสมระหว่างสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์กับอาหรับประยุกต์ (รูปที่ 4) มัสยิดหลังนี้รับใช้ชุมชนมาจนถึง พ.ศ. 2552 จึงถูกแทนที่ด้วยมัสยิดหลังที่ 3 คือมัสยิดหลังปัจจุบัน (รูปที่ 5)

มัสยิดหลังปัจจุบันของมัสยิดต้นสน สร้างขึ้นเนื่องในโอกาสที่สืบบุรุษต้องการซ่อมแซมอาคารที่กำลังทรุดตัว และต้องการปรับปรุงมัสยิดให้สวยงามเพื่อสะท้อนความเป็นมัสยิดเก่าแก่และความเป็นศูนย์กลางของชุมชนมุสลิมในฝั่งธนบุรีเฉกเช่นมัสยิดในประเทศมุสลิมที่คงความยิ่งใหญ่มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เหตุผลอีกประการหนึ่งคือมัสยิดหลังเดิมคือมัสยิดหลังที่ 2 มีมินบาร (ธรรมาสน์) ตั้งอยู่เหนือมัสยิดที่เป็นพื้นที่ของอิหม่ามผู้นำละหมาดจนดูคล้ายกับว่าผู้เทศน์ที่อยู่บนมินบารนั้นมีฐานะสูงกว่าอิหม่ามซึ่งทางมัสยิดเห็นว่าไม่เหมาะสม (รูปที่ 6) และแม้มัสยิดกับมินบารจะถูกใช้งานร่วมกันแต่ก็เป็นเพียงสัปดาห์ละครั้งคือการละหมาดในวันศุกร์ มิได้

ใช้ร่วมกันเป็นประจำทุกวัน สัปบุรุษจึงเห็นว่าควรแยกมินับรอกมาตั้งอยู่ข้างมิหรีอบเหมือนมิหรีอบของมัสยิดในประเทศมุสลิม มิหรีอบหลังปัจจุบันของมัสยิดต้นสนจึงถูกสร้างขึ้นให้มีลักษณะใกล้เคียงกับมิหรีอบของมัสยิดในประเทศมุสลิมโดยนำแรงบันดาลใจมาจากศิลปะอิสลามในประเทศอิหร่าน ผสานกับศิลปะอิสลามในประเทศอียิปต์ (ประพลทัศน์ พงษ์ฤทธิพร 2557)

อย่างไรก็ตาม มิหรีอบเป็นพื้นที่ที่มีนัยเชิงศาสนาสูง ผู้ออกแบบมิหรีอบจึงต้องคำนึงถึงหลักการของศาสนาอิสลามควบคู่ไปกับการคำนึงถึงการใช้งานด้วย โดยลักษณะของมิหรีอบที่เหมาะสมในเบื้องต้นคือจะต้องตั้งอยู่ตรงกำแพงกบิลัตโดยหันไปยังประเทศซาอุดีอาระเบียอย่างเที่ยงตรงที่สุดเท่าที่จะทำได้ ภายในปล่อยเป็นที่โล่ง อนุญาตให้มีเพียงศาสนภณห์ที่จำเป็น เช่น พรมละหมาด แท่นวางพระคัมภีร์ อาจประดับด้วยข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอานเพื่อเตือนใจมุสลิมให้รำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้า (วสมน สาณะเสน 2555: 72-73) และมีหรีอบควรมีความโดดเด่นเพื่อเชิญชวนให้มุสลิมเข้ามาละหมาด แต่ไม่ตกแต่งมากเกินไปจนรบกวนสมาธิขณะละหมาด ซึ่งการสร้างมิหรีอบของมัสยิดต้นสนในครั้งนี้สัปบุรุษต่างลงความเห็นว่าศิลปะอิสลามในประเทศอิหร่านและประเทศอียิปต์นั้นมีความโดดเด่นเพียงพอและสร้างความศรัทธาแก่ผู้ละหมาดได้เป็นอย่างดี

อนึ่ง ช่วงเวลาที่มีหรีอบหลังนี้สร้างขึ้นตรงกับช่วงที่สังคมไทยเปิดกว้างต่อศิลปกรรมทุกรูปแบบโดยมิได้นิยามรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยเฉพาะ ชาวไทยมุสลิมก็กำลังมองหาแนวทางใหม่ที่สามารถสื่อถึง “การเป็นประชาชาติอิสลาม” ควบคู่ไปกับภาพลักษณ์ของมัสยิดที่เห็นเด่นชัดจากสถาปัตยกรรมอิสลามทั่วไปด้วยการนำองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมอิสลามในอดีตมาปรับใช้ให้เข้ากับเทคโนโลยีอาคาร (อาดิศร์ อิดริส รักชมณี 2552: 227) เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ส่งผลให้สัปบุรุษมัสยิดต้นสนต้องการสร้างมิหรีอบหลังใหม่ด้วยรูปแบบศิลปะอิสลามในประเทศมุสลิม

ลักษณะของมิหรีอบของมัสยิดต้นสน

มิหรีอบของมัสยิดต้นสนทำจากหินอ่อนและปูนปั้นสีขาว มีลักษณะเป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าซึ่งเจาะเข้าไปในกำแพงเป็นซุ้มรูปช่องโค้งยอดแหลม มีความสูงใหญ่และมีพื้นที่กว้างพอให้คนคนหนึ่งเข้าไปนั่งหรือยืนได้อย่างสะดวก ภายในมิหรีอบนั้นว่างเปล่า มีเพียงศาสนภัณฑ์ที่จำเป็นในการประกอบศาสนกิจวางอยู่ อาทิ แท่นวางคัมภีร์อัลกุรอานและพรมละหมาดสำหรับอิหม่าม พื้นของมิหรีอบมีการลดระดับให้ต่ำลง//กว่าระดับพื้นของโถงละหมาดภายในมัสยิดเล็กน้อย ที่สองข้างของมิหรีอบยังมีช่องโค้งทรงเดียวกันแต่มีขนาดเล็กกว่าขนาดบอยุ่ทั้งสองข้างและมีโคมไฟตั้งอยู่ภายใน

ภายในมิหรีอบตกแต่งด้วยลายอักษรประดิษฐ์ ลายพรรณพฤกษา และลายเรขาคณิตอยู่ตลอดทั่วพื้นผิว โดยเริ่มจากด้านบนของมิหรีอบที่เป็นกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (รูปที่ 7) ทางมัสยิดตั้งใจว่าจะตกแต่งบริเวณนี้ด้วยข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอานตอนที่กล่าวว่ามีหรีอบเป็นที่พำนักของนางมัรยัม (หมายถึงพระแม่มีร์ยัมผู้บริสุทธิ์ในคติของศาสนาคริสต์) และพระเจ้าผู้เป็นเจ้าได้ทรงประทานอาหารให้แก่นางขณะที่อยู่ภายในมิหรีอบเสมอ (พัฒนา หลังปูเต๊ะ 2557) ส่วนลายที่พื้นที่ช่วงโค้ง (spandrel) ของมิหรีอบของมัสยิดต้นสนนั้น (รูปที่ 8) เป็นลายปูนปั้นที่ดัดแปลงมาจากลายบนพื้นที่ช่วงโค้งของมัสยิดแห่งหนึ่งในประเทศอียิปต์

ด้านในของมิหรีอบที่เป็นผิวโค้งด้านบนตกแต่งด้วยลายพรรณพฤกษาข้อเล็กๆ จำนวนมากโดยเรียงตัวแบบกระจายออกจากลายขนาดเล็กไปยังลายขนาดใหญ่ (รูปที่ 9) คอของช่องโค้งของมิหรีอบตกแต่งด้วยลายคล้ายรูปชั้นบันไดที่ด้านในมีลายพรรณพฤกษาและด้านล่างเป็นลายรูปดาวหกแฉก (รูปที่ 10) ลายที่อยู่ถัดลงมาเป็นข้อความอักษรประดิษฐ์ซึ่งอ่านว่า “ซุบฮานัลลอฮิ วัลฮัมดุลิลลาฮิ ะลาอิลาฮะอิลัลลอฮุ วัลลอฮุอักบัร ะลาเฮาละวะ กุวะตะอิลลาบิลลาอิล อะลีอะละซิม” แปลว่า “มหาบริสุทธิ์ยิ่งแด่พระองค์ อัลลอฮ์ และบรรดาการสรรเสริญทั้งหมดเป็นของพระองค์ และไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ อัลลอฮ์ผู้ทรงยิ่งใหญ่ ไม่มีพลังอำนาจใดๆ นอกจาก

พลังอำนาจของอัลลอฮ์ผู้ทรงสูงส่งผู้ทรงยิ่งใหญ่” (รูปที่ 11)

สำหรับลายเรขาคณิตนั้นพบที่ผนังของมัสยิดในส่วนที่เหลือ เป็นลายเรขาคณิตที่จำหลักทับซ้อนกันเป็นรูปดาวที่เรียงต่อกันอย่างเป็นระเบียบ (รูปที่ 12) ลายลักษณะเดียวกันนี้ยังพบที่พื้นของมัสยิดและในช่องโค้งยอดแหลมขนาดเล็กที่อยู่สองข้างของมัสยิดเช่นเดียวกัน (รูปที่ 13) ส่วนหินอ่อนที่กรุกำแพงรอบซุ้มมัสยิดบวกลวดลายให้เรียงในแนวตั้งและขอบบนสุดของกำแพงมีลายคล้ายรูปดอกไม้ (รูปที่ 14)

อภิปรายผล

จากการศึกษาลักษณะของมัสยิดของมัสยิดต้นสน พบว่ามีการนำสถาปัตยกรรมอิสลามในประเทศมุสลิมมาปรับใช้และได้นำรูปแบบดังกล่าวมาเสริมสร้างความศรัทธาของมุสลิมดังนี้

1. การนำสถาปัตยกรรมอิสลามในประเทศมุสลิมมาปรับใช้

จากการศึกษาและเปรียบเทียบรูปแบบพบว่าผู้ออกแบบมัสยิดของมัสยิดต้นสนนำสถาปัตยกรรมอิสลามของสองดินแดนมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างมัสยิด อันได้แก่สถาปัตยกรรมอิสลามในประเทศอิหร่านและในประเทศอียิปต์ ดังจะเห็นว่ามีหีบอบของมัสยิดต้นสนเป็นซุ้มโค้งยอดแหลมแบบสถาปัตยกรรมในประเทศอิหร่าน และลักษณะของการมีซุ้มขนาดใหญ่ตรงกลางขนาดด้วยช่องโค้งยอดแหลมขนาดเล็กทั้งสองข้างก็ละม้ายกับซุ้มประตูของมัสยิดในประเทศอิหร่านที่เรียกว่า “อิวาน” (iwan) (รูปที่ 15) อิวานคือกำแพงขนาดใหญ่ซึ่งตรงกลางมีซุ้มโค้งยอดแหลมและสองข้างมีช่องโค้งยอดแหลมขนาดเล็กที่เจาะเข้าไปเป็นประตูย่อยหรือช่องตามไฟที่เริ่มแพร่หลายในอาณาจักรเปอร์เซียหรือประเทศอิหร่านในปัจจุบันตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 10 (Petersen 1996: 130) นอกจากนี้ลายพรรณพฤกษาที่เป็นข้อเล็กๆ เรียงต่อกันภายในช่องเว้าด้านบนก็เป็นลายพรรณพฤกษาแบบศิลปะอิหร่านเช่นเดียวกัน (ลายมี 2 แบบซึ่งในที่นี้ขอกำหนดเรียกว่าแบบ A และแบบ B ดังรูปที่ 16) และการเรียงตัวของลายจากลายขนาดเล็กสู่ลาย

ขนาดใหญ่ยังมีความใกล้เคียงกับลายใต้โดมของมัสยิดเชลุตฟุลลอฮ์ (Shiek Lutfullah Mosque) สถาปัตยกรรมสมัยราชวงศ์คอฟาวิยะฮ์ (เรืองอำนาจช่วง ค.ศ. 1501-1736) ที่เมืองอิสฟาฮาน ประเทศอิหร่านอีกด้วย (รูปที่ 17)

สำหรับแรงบันดาลใจจากสถาปัตยกรรมอิสลามในประเทศอียิปต์นั้น ปรากฏอยู่หลายแห่ง เริ่มจากขอบบนสุดของกำแพงที่มีลายดอกไม้คล้ายกับลายที่ขอบกำแพงของมัสยิดสุลต่านฮัสซัน (Sultan Hassan Mosque) มัสยิดของราชวงศ์มัมลุก (เรืองอำนาจช่วง ค.ศ. 1250-1517) ที่กรุงไคโร ประเทศอียิปต์ ซึ่งรับมาจากลายรูปดอกกลีบลีของศิลปะตะวันตก (Fleur de les) เมื่อครั้งราชวงศ์มัมลุกติดต่อกับเมืองเวนิสและเจนัว (เชษฐดิงส์ลูซี 2554: 40) แต่ลายดอกไม้บนขอบกำแพงของมัสยิดฮัร็อบของมัสยิดต้นสนเรียงตัวชิดกันมากกว่าจึงแลดูคล้ายเป็นลายรูปดอกไม้สี่กลีบ (รูปที่ 18) ลำดับต่อมาคือลายประดับที่พื้นที่ช่วงโค้งของมัสยิดที่ดัดแปลงมาจากลายปูนปั้นของมัสยิดแห่งหนึ่งในประเทศอียิปต์ (รูปที่ 19) จากความละเอียดของลายคาดว่าเป็นลายแบบสมัยราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์แห่งอียิปต์ (เรืองอำนาจช่วง ค.ศ. 909-1171) และคอของช่องโค้งที่อยู่ด้านในที่เป็นลายคล้ายชั้นบันไดกับลายรูปดาวหกแฉก ลายทั้งชุดนี้ถอดแบบมาจากลายที่ขอบกำแพงของมัสยิดอัลอัซฮัร (al-Azhar Mosque) ในประเทศอียิปต์ (รูปที่ 20) อันเป็นมัสยิดเก่าแก่ของราชวงศ์ฟาฏิมียะฮ์ ตลอดจนเป็นวิทยาลัยศาสนาที่สำคัญของโลกซึ่งอิหม่ามประจำมัสยิดต้นสนท่านปัจจุบันก็สำเร็จการศึกษาจากที่นี่ ส่วนลายเรขาคณิตที่ตกแต่งในพื้นที่ส่วนที่เหลือนั้นเป็นลายประดับที่พบได้ทั่วไปในสถาปัตยกรรมอิสลามของดินแดนต่างๆ (รูปที่ 21)

สังเกตว่าผู้ออกแบบมัสยิดฮัร็อบของมัสยิดต้นสนเลือกใช้สถาปัตยกรรมอิสลามที่มีความโดดเด่น นับแต่สถาปัตยกรรมอิสลามในประเทศอิหร่านที่งามอย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตนและยังเป็นรูปแบบหนึ่งที่นิยมนำไปใช้กับมัสยิดทั่วโลกภายใต้แนวคิดโหยหาอาณาจักรอิสลามในอดีต (อาดิสรอิตร์ส รักษมณี 2552: 148) รวมถึงสถาปัตยกรรมอิสลามในประเทศอียิปต์ที่มีชื่อเสียงด้านงานแกะสลักลวดลายอันวิจิตร (Carey 2010: 78) ก็ถูกนำ

มาใช้ เพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ของมัสยิดต้นสนว่าเป็นมัสยิดที่เก่าแก่ ยิ่งใหญ่ และเป็นศูนย์กลางของชุมชนมุสลิมในฝั่งธนบุรี บริเวณใต้ของมิมหฺร็อบที่ว่างอยู่ก็นำลายมาตกแต่งจนเต็มพื้นผิวตามเอกลักษณ์ของงานศิลปอิสลาม ลายจากขอบกำแพงของมัสยิดอัลลอฮ์ฮ์ก็นำมาทำเป็นลายปูนปั้นคาตรอบคอกของมิมหฺร็อบ ซึ่งรูปทรงของลายที่เป็นรูปสามเหลี่ยมหงายนั้นสอดคล้องกับลายพรรณพฤกษาด้านบนที่เป็นทรงสามเหลี่ยมคว่ำได้อย่างลงตัวสวยงาม (รูปที่ 10) นับว่าผู้ออกแบบจำลองลักษณะต้นแบบของทั้งสองดินแดนได้อย่างใกล้เคียง หากแต่ย่อขนาดลงจากต้นแบบเนื่องจากมัสยิดต้นสนมีขนาดเล็กกว่ามัสยิดในประเทศอิหร่านและประเทศอียิปต์มาก

2. การเสริมสร้างความศรัทธาแก่มุสลิมด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของมิมหฺร็อบ

จากการศึกษาพบว่ามิมหฺร็อบของมัสยิดต้นสนได้รับการออกแบบให้มีความโดดเด่นและสวยงามเพื่อให้สับบุรุษมองเห็นมิมหฺร็อบเป็นอันดับแรกเมื่อก้าวเข้ามาภายในมัสยิดคล้ายเป็นการเชิญชวนให้เข้ามาในมัสการพระผู้เป็นเจ้า การประดับตกแต่งก็ไม่มากเกินไปจนถึงความสนใจของผู้ละหมาด สับบุรุษจึงสามารถเพ่งสมาธิไปที่การละหมาดเบื้องหน้ามิมหฺร็อบหลังนี้ได้เป็นอย่างดี รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของมิมหฺร็อบของมัสยิดต้นสนยังช่วยเสริมสร้างความศรัทธาแก่มุสลิมได้ดังนี้

2.1 การที่มิมหฺร็อบของมัสยิดต้นสนสร้างจากหินอ่อนสีครีมและตกแต่งด้วยลายปูนปั้นสีขาวซึ่งผู้ชมจะแลเห็นมิติอันสวยงามของลวดลายยามต้องแสง (รูปที่ 8-13) เนรมิตให้มิมหฺร็อบหลังนี้แลดูสว่างบริสุทธิ์ สะอาดตา ช่วยสร้างบรรยากาศอันเงียบสงบ ขวนศรัทธาและขริบขลังเหมาะสมกับการปฏิบัติศาสนกิจ

2.2 การที่ทางมัสยิดตั้งใจว่าจะประดับกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านบน (รูปที่ 7) ด้วยข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอานตอนที่กล่าวถึงเหตุการณ์อันดีที่เกิดขึ้นภายในมิมหฺร็อบของนางมัรยัม ช่วยเสริมความสำคัญและความเป็นสิริ

มงคลให้แก่หีบหรือบ่อนำไปสู่การน้อมนำจิตใจของมุสลิมให้ละหมาดเบื้องหน้าหีบหรือบ่อนี้ด้วยความศรัทธา

2.3 รูปทรงของหีบหรือที่เป็นช่องเว้าเข้าไปในผนังสามารถช่วยขยายเสียงของอิหม่ามให้ได้ยินทั่วตลอดมัสยิด ช่วยให้ผู้ละหมาดเห็นความสำคัญของอิหม่าม ฟังอิหม่ามอย่างตั้งใจและสำรวม

2.4 การประดับอักษรประดิษฐ์ ลายพรรณพฤกษาและลายเรขาคณิตภายในหีบหรือมีไว้เพื่อให้มุสลิมรำลึกถึงและยำเกรงต่อพระผู้เป็นเจ้าเพราะลายทั้งสามล้วนมีนัยแสดงถึงการดำรงอยู่ของพระองค์ นับแต่อักษรประดิษฐ์ที่คัดมาจากในคัมภีร์อัลกุรอาน (รูปที่ 11) อันเป็นพระวจนาถของพระผู้เป็นเจ้าจึงเป็นลายที่มีความสูงค่าควรคู่แก่การนำมาตกแต่งหีบหรือ ลำดับต่อมาคือลายเรขาคณิต (รูปที่ 12-13) ที่จัดวางอย่างมีระเบียบสื่อถึงความมั่นคงของศาสนาอิสลามและการที่พระผู้เป็นเจ้าทรงจัดระบบระเบียบของทุกสรรพสิ่งด้วยหลักคำสอนของพระองค์คือวิถีแห่งอิสลาม (ทำเนียบ แสงเงิน 2557) ลายดังกล่าวเป็นโครงข่ายขนาดใหญ่ที่เรียงตัวต่อเนื่องกันไปอย่างไร้ที่สิ้นสุด สื่อถึงความกว้างใหญ่ไพศาลของสวรรค์และพลาณภาพของพระองค์ที่ยิ่งใหญ่เหลือประมาณจนครอบคลุมทุกแห่งหน (Michell 1995: 169-170) สุดท้ายคือลายพรรณพฤกษา (รูปที่ 8-9) มีลักษณะรูปเป็นดอกไม้ใบและกิ่งก้านที่ร้อยรัดเกี่ยวกระหวัดต่อเนื่องกันไปอย่างไร้ที่สิ้นสุดสื่อถึงพลาณภาพของพระผู้เป็นเจ้าในการสร้างทุกสรรพสิ่ง ตลอดจนเป็นภาพแทนของความอุดมสมบูรณ์ในสวรรค์ (Hillenbrand 1994: 28) นอกจากนี้ลายประดับทั้งสามยังปกคลุมทั่วพื้นผิวของหีบหรือของมัสยิดต้นสนคล้ายผู้สร้างต้องการสื่อว่าทุกสรรพสิ่งอยู่ภายใต้สายพระเนตรและพลาณภาพของพระผู้เป็นเจ้า นักวิชาการศิลปะอิสลามเรียกการตกแต่งลักษณะนี้ว่าเป็นงานแบบ “รังเกียจพื้นที่ว่างเปล่า” ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ชาวมุสลิมสร้างสรรค์ลายอันรุ่มรวยมาทดแทนการทำภาพของสิ่งมีชีวิตที่เป็นข้อห้ามในศาสนา (Canby 2005: 6)

2.5 การที่มีหีบหรือของมัสยิดต้นสนเต็มไปด้วยลายประดับที่มีความ

หมายเกี่ยวข้องกับพระผู้เป็นเจ้าและสรวงสวรรค์ โดยเฉพาะลายพรรณ
พฤษภษาที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ในสวรรค์และยังเรียงตัวคล้ายดวงดาวอัน
พร่างพรารวบนท้องฟ้า (รูปที่ 9) กอปรกับลักษณะของมิหรีอบที่แลดูคล้ายซุ้ม
ประตูขนาดใหญ่ทำให้มิหรีอบของมัสยิดต้นสนเป็นดังประตูที่เปิดไปสู่สวรรค์
หรือท้องฟ้าอันกว้างใหญ่ เมื่อพิจารณาพร้อมกับคำสอนของศาสดามุฮัมมัดที่
กล่าวว่า “การละหมาดคือกุญแจสู่สวรรค์” (มรวาน สะมะอูน 2551: 330) จึง
อาจกล่าวได้ว่าการละหมาดเบื้องต้นามิหรีอบหลังนี้ก็เปรียบเสมือนหนทางสู่
สวรรค์หนทางหนึ่ง จึงเป็นเหตุผลว่ามิหรีอบของมัสยิดต้นสนออกแบบให้มี
ลักษณะเหมือนประตูสู่สวรรค์ซึ่งสามารถน้อมนำจิตใจของมุสลิมให้ละหมาด
อย่างศรัทธาเพื่อที่จะได้มีโอกาสได้เข้าสู่แดนสวรรค์เมื่อโลกถึงกาลดับสูญใน
วันกิยามะฮ์ (คือวันสิ้นโลกหรือวันพิพากษารุ่งสุดท้ายเช่นเดียวกับความ
เชื่อในคริสต์ศาสนา)

2.6 การตกแต่งมิหรีอบด้วยข้อความว่า “ซุบฮานัลลอฮิ วัลฮัมดุลิล
ลาฮิ ะลาอิลาฮะอิลัลลอฮุ วัลลอฮุอักบาร ะลาเฮละวะกะวะตะอิลลาบิล
ลาฮิล อะลียัลอะซิม” (รูปที่ 11) ข้อความนี้เป็นข้อความที่มุสลิมนิยมกล่าว
ก่อนเริ่มทำสิ่งต่างๆ รวมถึงกล่าวขณะละหมาดในท่าโน้มกายลงน้มัสการพระ
ผู้เป็นเจ้าเนื่องจากเป็นข้อความที่รวบรวมคำสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าไว้อย่าง
กระชับและครบถ้วน การกล่าวข้อความนี้ในยามละหมาดมิได้เป็นข้อบังคับ
หากแต่เป็นจริยวัตรของศาสดามุฮัมมัดที่มุสลิมน้อมนำมาปฏิบัติตาม (ดิเรก
กุลสิริสวัสดิ์ 2516: 359) ดังนั้นการประดับข้อความดังกล่าวไว้ที่มิหรีอบของ
มัสยิดต้นสนก็เพื่อเตือนใจให้สัปบุรุษกล่าวสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าอยู่เสมอ
โดยเฉพาะในยามละหมาด ทั้งยังช่วยเชิญชวนให้สัปบุรุษละหมาดตามแบบ
อย่างของศาสดามุฮัมมัดซึ่งเป็นตัวอย่างของการละหมาดที่ดี

2.7 การที่ภายในมิหรีอบเป็นที่ว่างเปล่า สิ่งที่วางอยู่มีเพียงศาสนภณท์
ที่จำเป็น ก็เพื่อมิให้มีสิ่งใดมารบกวนสมาธิขณะทำการละหมาดและเพื่อมิให้
มีสิ่งใดมาขวางกั้นระหว่างพระผู้เป็นเจ้าและผู้ละหมาด ช่วยให้มุสลิมรู้สึกว่
ตนเองได้อยู่ใกล้ชิดกับพระองค์ (พัฒนา หลังบุญเต๊ะ 2557)

2.8 การที่พื้นของมืหรือบถูกลดระดับให้ต่ำกว่าระดับพื้นของโถง ละครนาดภายในมัสยิดเล็กน้อยเพื่อแสดงความถ่อมตนของอิหม่ามตาม คำสอนของศาสดามุฮัมมัดที่ห้ามมิให้อิหม่ามละครนาดอยู่ในที่สูงกว่าผู้ ละครนาดคนอื่นๆ เพื่อความเท่าเทียมในสังคม (มัรวาน สะมะอูน 2551: 365) แม้เป็นเพียงรายละเอียดเล็กๆ แต่ก็สามารถกระตุ้นเตือนให้สัปบุรุษระลึกถึง คำสอนของศาสดามุฮัมมัดได้

2.9 การกรุหนืออนที่กำแพงรอบซุ้มมืหรือบให้เรียงลายในแนวตั้ง (รูป ที่ 14) เมื่อผสมผสานกับรูปทรงของมืหรือบที่เป็นช่องโค้งยอดแหลมที่ซับซ้อนด้าน บนแล้ว ทั้งสองได้ช่วยนำสายตาและจิตวิญญาณของผู้ละครนาดให้มุ่งทะยาน ขึ้นไปยังพระผู้เป็นเจ้าผู้สถิต ณ เบื้องบน

สรุป

มืหรือบหลังปัจจุบันของมัสยิดต้นสนสร้างขึ้นเมื่อทางมัสยิดต้องการ ซ่อมแซมและปรับปรุงอาคารมัสยิดให้สวยงาม เพื่อสะท้อนความเป็น มัสยิดเก่าแก่และความเป็นศูนย์กลางของชุมชนมุสลิมในพื้นที่ฝั่งธนบุรีเอก เช่นมัสยิดสำคัญในประเทศมุสลิม และเนื่องจากสัปบุรุษมัสยิดต้นสนต้อง การมืหรือบที่มีลักษณะเหมือนมืหรือบของมัสยิดในประเทศมุสลิมที่แยก มืหรือบกับมินบร้อออกจากกัน การออกแบบมืหรือบของมัสยิดต้นสนครั้งนี้ สถาปนิกได้รับแรงบันดาลใจมาจากสถาปัตยกรรมอิสลามในประเทศมุสลิม ที่มีความโดดเด่นอันได้แก่สถาปัตยกรรมในประเทศอิหร่านและในประเทศ อียิปต์ดังปรากฏอยู่ตามส่วนต่างๆ ของมืหรือบ เช่น รูปทรงของซุ้มมืหรือบ ลายบนพื้นที่ช่วงโค้ง ลายที่คอของช่องโค้ง เป็นต้น มืหรือบของมัสยิดต้นสน จึงเป็นมืหรือบที่งดงามตามแบบแผนของศิลปะอิสลามในประเทศมุสลิมทั้ง รูปทรง สัดส่วน และลายประดับ

องค์ประกอบต่างๆ ที่ปรากฏบนมืหรือบของมัสยิดต้นสนยังบันดาล ความศรัทธาให้เกิดขึ้นในจิตใจของชนมุสลิมในยามละครนาดได้เป็นอย่างดี นับแต่ความชาวสะอาดบริสุทธิ์ของมืหรือบที่ดูสงบและขรึมขลัง การเสริม

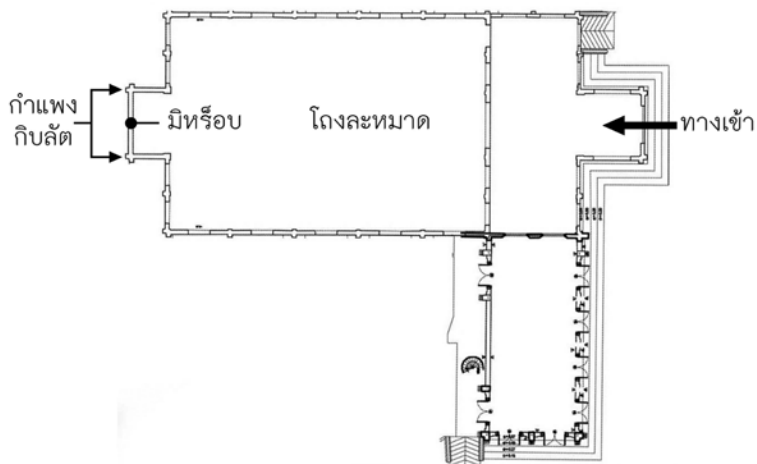
ความเป็นสิริมงคลของมิหรีอบด้วยการประดับข้อความจากในพระคัมภีร์ที่กล่าวถึงมิหรีอบ รูปทรงของมิหรีอบที่ช่วยขยายเสียงของอิหม่ามให้ดังกังวาน การตกแต่งด้วยลวดลายที่สื่อถึงพลาณภาพของพระผู้เป็นเจ้าและสวรรค์ การออกแบบมิหรีอบให้เป็นประหนึ่งประตูที่เปิดไปสู่สวรรค์ การปรากฏข้อความสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าสำหรับกล่าวในยามละหมาด การปล่อยพื้นที่ภายในมิหรีอบให้ว่างเปล่าเพื่อมิให้มีสิ่งใดมาขวางกั้นระหว่างพระผู้เป็นเจ้ากับผู้ละหมาด ยังมีการลดระดับพื้นของมิหรีอบเพื่อให้มุสลิมระลึกถึงคำสอนของศาสดามุฮัมมัด และท้ายที่สุดคือการกรุหินอ่อนบนกำแพงรอบซุ้มมิหรีอบให้ลวดลายของหินอ่อนเรียงในแนวตั้งเพื่อช่วยนำสายตาและจิตวิญญาณของผู้ละหมาดให้มุ่งทะยานขึ้นไปยังพระผู้เป็นเจ้าผู้สถิต ณ เบื้องบน

จะเห็นได้ว่ามิหรีอบหลังปัจจุบันของมัสยิดต้นสนรังสรรค์ขึ้นจากความตั้งใจอันดีของสัปบุรุษที่ต้องการสะท้อนความยิ่งใหญ่ของมัสยิดด้วยรูปแบบของสถาปัตยกรรมอิสลามในประเทศมุสลิม และไม่ว่าจะด้วยความตั้งใจของสัปบุรุษหรือไม่ก็ตามแต่ความงามของมิหรีอบของมัสยิดต้นสนได้เติมเต็มความหมายของการละหมาดให้สมบูรณ์ด้วยการสร้างแรงศรัทธาให้เกิดขึ้นในดวงจิตของมุสลิมผู้ละหมาด ณ เบื้องหน้ามิหรีอบหลังนี้ มิหรีอบของมัสยิดต้นสนจึงเป็นศิลปกรรมที่ทรงคุณค่าควรคู่แก่การเป็นมิหรีอบของมัสยิดต้นสนอันเป็นศูนย์กลางของชนมุสลิมในฝั่งธนบุรี

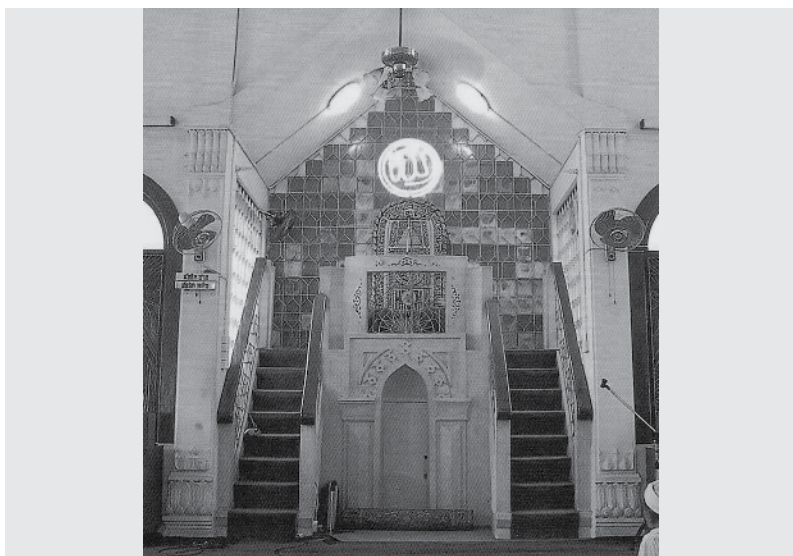
รูปที่ 1 มัสยิดต้นสน เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

รูปที่ 2 ผังของมัสยิดต้นสน แสดงตำแหน่งมืหฺร็อบภายในมัสยิด
(จัดทำเมื่อ พ.ศ. 2557)

รูปที่ 3 มิฮร็อบหลังที่ 1 ของมัสยิดต้นสน (กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย - พ.ศ. 2495)
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

รูปที่ 4 มิฮร็อบหลังที่ 2 ของมัสยิดต้นสน (พ.ศ. 2497 - 2552)
[ที่มา: ประพลทัศน์ พงษ์อุททิพร (ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2551)]

รูปที่ 5 มิฮร็อบหลังปัจจุบันของมัสยิดต้นสน (พ.ศ. 2552 - ปัจจุบัน)
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

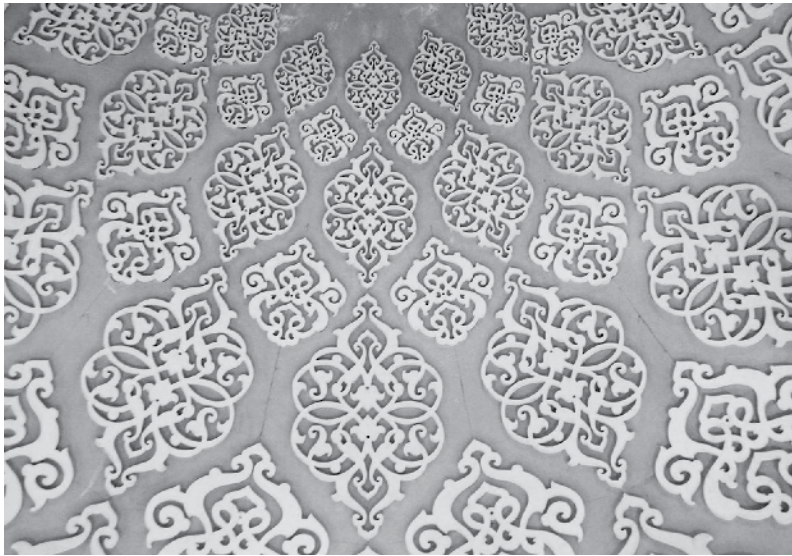
รูปที่ 6 ผู้เทศน์ขณะเทศน์อยู่บนมินบَّرเหนือตำแหน่งของมิฮร็อบ
[ที่มา: ชาศรีย์ ชลาชนเดชะ (ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2550)]

รูปที่ 7 กรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเหนือมืหรือบของมัสยิดต้นสนที่เตรียมไว้ประดับข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอาน
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

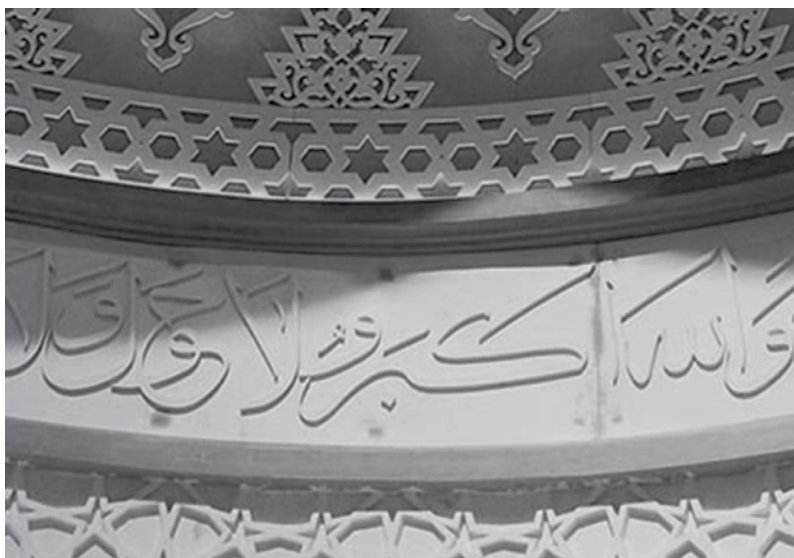
รูปที่ 8 ลายปูนปั้นบนพื้นที่ช่วงโค้งของมืหรือบของมัสยิดต้นสน
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

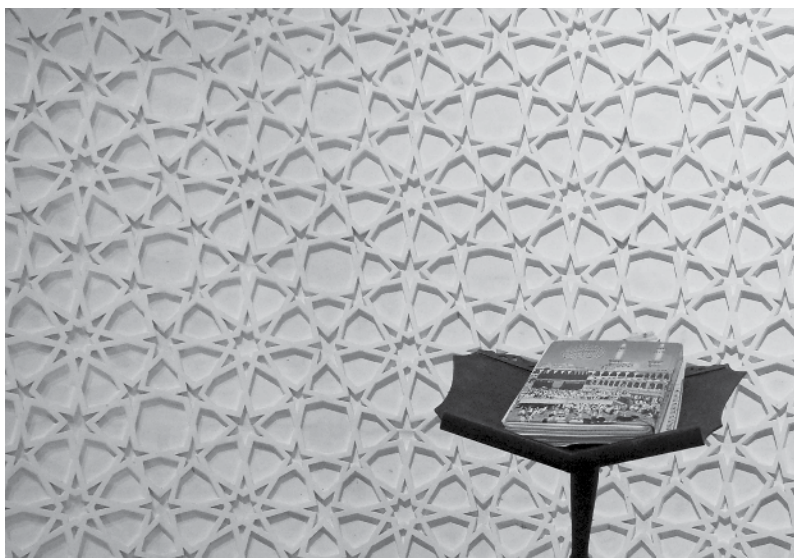
รูปที่ 9 ลายข้อพรรณพฤกษากลายในมืหรือบของมัสยิดต้นสน
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

รูปที่ 10 ลายคล้ายรูปขึ้นบันไดและรูปดาวหกแฉกภายในมืหรือบของมัสยิดต้นสน
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

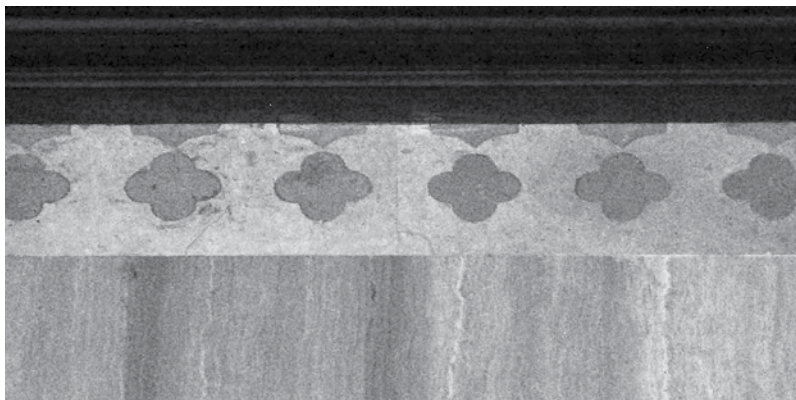
รูปที่ 11 ข้อความภาษาอาหรับที่คอของช่องโค้งของมืหรือบของมัสยิดต้นสน
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

รูปที่ 12 ลายเรขาคณิตภายในมืหรือบของมัสยิดต้นสน
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

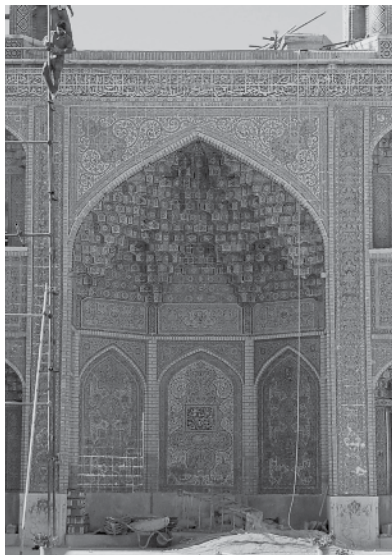
รูปที่ 13 ลายเรขาคณิตภายในช่องโค้งยอดแหลมที่ขนาดสองข้างของซุ้มมิฮร็อบ
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

รูปที่ 14 หินอ่อนที่กรุกำแพงรอบซุ้มมิห์รอบของมัสยิดต้นสนถูกเรียงลายในแนวตั้งและบนขอบกำแพงมีลายคล้ายรูปดอกไม้
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

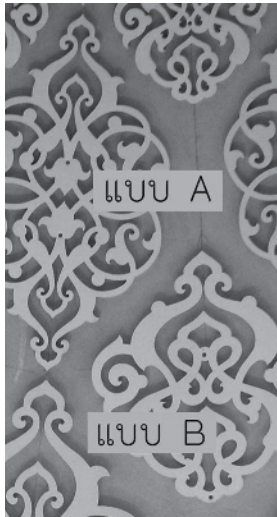

ก.

ข.

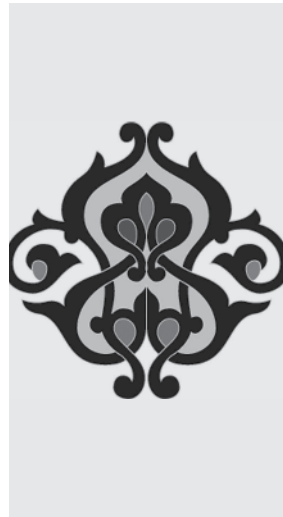
รูปที่ 15 ภาพเปรียบเทียบลักษณะของมิห์รอบของมัสยิดต้นสน
กับอิวันของมัสยิดนาซีร์อัลมุลก์ เมืองอิสฟาฮาน ประเทศอิหร่าน
ก. มิห์รอบของมัสยิดต้นสน
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)
ข. อิวันด้านหนึ่งของมัสยิดนาซีร์อัลมุลก์ เมืองอิสฟาฮาน ประเทศอิหร่าน
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2551)

ก.

ข.

ค.

รูปที่ 16 ภาพเปรียบเทียบลายพรรณพฤกษาทั้งสองแบบภายในมืหรือบของมัสยิดต้นสนกับลายพรรณพฤกษาของศิลปะอิหร่านทั้งสองแบบ

ก. ลายพรรณพฤกษาทั้งสองแบบที่ได้ผิวโค้งของมืหรือบของมัสยิดต้นสน

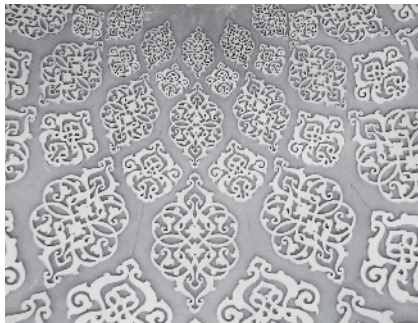
(ภาพถ่ายและทำเครื่องหมายเมื่อ พ.ศ. 2557)

ข. ลายพรรณพฤกษาของศิลปะอิหร่านแบบ A

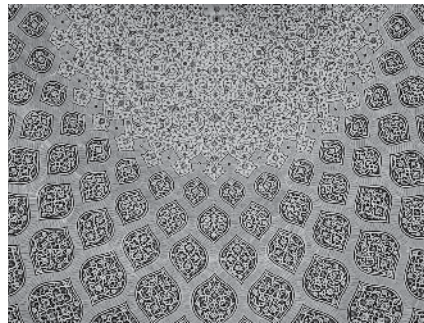
(ที่มา: Roojen 2009: 75)

ค. ลายพรรณพฤกษาของศิลปะอิหร่านแบบ B

(ที่มา: Roojen 2009: 96)

ก.

ข.

รูปที่ 17 ภาพเปรียบเทียบการเรียงลายพรรณพฤกษาภายในมืหรือบของมัสยิดต้นสนกับ

การเรียงลายพรรณพฤกษาบริเวณใต้โดมของมัสยิดเชคคุดตุลลอฮ์ เมืองอิสฟาฮาน ประเทศอิหร่าน

ก. ลายใต้ผิวโค้งของมืหรือบของมัสยิดต้นสน

(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

ข. ลายใต้โดมของมัสยิดเชคคุดตุลลอฮ์ ประเทศอิหร่าน

(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2551)

ก.

ข.

รูปที่ 18 ภาพเปรียบเทียบลายบนขอบกำแพงของมัสยิดของมัสยิดต้นสนกับ
ลายที่ขอบกำแพงของมัสยิดสุลต่านฮัสซัน กรุงไคโร ประเทศอียิปต์

ก. ลายบนขอบกำแพงของมัสยิดของมัสยิดต้นสน

(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

ข. ลายที่ขอบกำแพงของมัสยิดสุลต่านฮัสซัน กรุงไคโร ประเทศอียิปต์

(ที่มา: Osama 2011)

ก.

ข.

รูปที่ 19 ภาพเปรียบเทียบลายปูนปั้นบนพื้นที่ช่วงโค้งของมัสยิดของมัสยิดต้นสน
กับลายปูนปั้นบนพื้นที่ช่วงโค้งของมัสยิดแห่งหนึ่งในประเทศอียิปต์

ก. ลายปูนปั้นบนพื้นที่ช่วงโค้งของมัสยิดของมัสยิดต้นสน

(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

ข. ลายปูนปั้นบนพื้นที่ช่วงโค้งของมัสยิดแห่งหนึ่งในประเทศอียิปต์

(ที่มา: ประพลทัศน์ พงษ์ฤทธิพร)

ก.

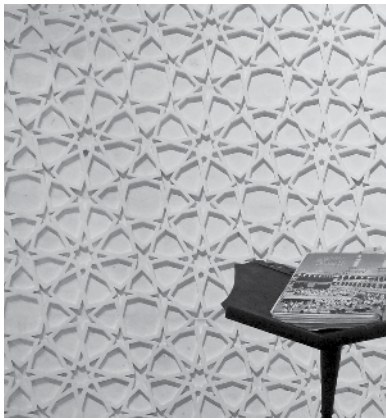

ข.

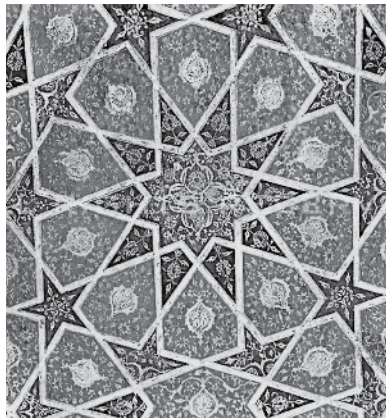
รูปที่ 20 ภาพเปรียบเทียบลายที่คอของช่องโค้งของมิมิหรือบของมัสยิดต้นสนกับ
ลายที่ขอบกำแพงของมัสยิดอัลอัซฮัร กรุงไคโร ประเทศอียิปต์

ก. ลายที่คอของช่องโค้งของมิมิหรือบของมัสยิดต้นสน
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

ข. ลายที่ขอบกำแพงของมัสยิดอัลอัซฮัร กรุงไคโร ประเทศอียิปต์
(ที่มา: Hattstein & Delius 2004: 140)

ก.

ข.

รูปที่ 21 ภาพเปรียบเทียบลายเรขาคณิตภายในมิมิหรือบของมัสยิดต้นสนกับ
ลายเรขาคณิตในสถาปัตยกรรมอิสลามของประเทศมุสลิมทั่วไป

ก. ลายเรขาคณิตภายในมิมิหรือบของมัสยิดต้นสน
(ภาพถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2557)

ข. ลายเรขาคณิตในสถาปัตยกรรมอิสลามของประเทศมุสลิมทั่วไป
(ที่มา: Sarwar 2012)

บรรณานุกรม

- เชษฐ ดิงสัญลี, 2554. **ศิลปะอิสลาม**. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี, จัดพิมพ์เป็นเอกสารประกอบการสอนรายวิชา 310 314 ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, 2516. **การนมาตามสุนนะฮ์ เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- ทำเนียบ แสงเงิน, 2557. นักวิชาการศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนธนบุรี และที่ปรึกษาโครงการปรับปรุงสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์มัสยิดต้นสน. สัมภาษณ์, พฤษภาคม.
- บรรจง ปินกาชัน, 2542. **สารานุกรมอิสลามฉบับเยาวชนและผู้เริ่มสนใจ**. กรุงเทพฯ: อัลอะมีน.
- ประพลทัศน์ พงษ์ฤทธิพร, 2557. กรรมการผู้จัดการ บริษัท วันเพ็ญสตูดิโอ จำกัด และสถาปนิกผู้ออกแบบโครงการปรับปรุงสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์มัสยิดต้นสน. สัมภาษณ์, สิงหาคม.
- ฝ่ายประชาสัมพันธ์ คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดต้นสน, ม.ป.ป. **เอกสารเผยแพร่: มัสยิดต้นสนกับชุมชนบางกอก**. ม.ป.ท.
- พ. อดัมดจุฟา, ม.ป.ป. “ใครเปนใคร.” ต้นฉบับตัวเขียน, เอกสารอัดสำเนาโดยธีรนนท์ ช่วงพิชิต.
- พัฒนา หลั่งปุเต๊ะ, 2557. อิหม่ามประจำมัสยิดต้นสน. สัมภาษณ์, พฤษภาคม.
- มรวาน สะมะฮูน, 2551. **อัลฮะดีษ ชุดที่ 1**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือมานพวงศ์ เสริม.
- วสมน สาณะเสน, 2555. “มีหรือบ: ศูนย์รวมศรัทธาและหัวใจของมัสยิด.” **วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ** 14 [1 (27)]: 69-76.
- สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย, 2553. **พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน พร้อมความหมายภาษาไทย**. มนะดิยะห์: ศูนย์กษัตริย์พะฮัดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน.
- สรยุทธ ชื่นภักดี (บรรณาธิการ), 2544. **มุสลิมมัสยิดต้นสนกับบรรพชนสามยุคสมัย**. กรุงเทพฯ: จีรรัชการพิมพ์.
- อาดิศร์ อิดริส รักษมณี, 2552. **แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมมัสยิดในกรุงเทพฯ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

Al-Asad M., Frishman M. & Khan H.-U., 1994. **The Mosque: History, Architectural Development & Regional Diversity**. London: Thames and Hudson.

Canby S., 2005. **Islamic Art in Detail**. China: C&C Offset Printing.

Carey M., 2010. **The Illustrated Encyclopedia of Islamic Art and Architecture**. UAE: Lorenz Books.

Grabar O., 1978. **The Formation of Islamic Art**. Westford, MS: Yale University Press.

Hattstein M. & Delius P., 2004. **Islam: Art and Architecture**. Cologne: Konemann.

- Hillenbrand R., 1994. **Islamic Architecture: Form, Function and Meaning**. New York: Edinburgh University Press.
- Khoury N. N., 1998. "The Mihrab: From Text to Form." **International Journal of Middle East Studies** 30 (1): 1-27.
- Michell G., 1995. **Architecture of the Islamic world: Its History and Social Meaning**. London: Thames and Hudson.
- Osama M., 2011. **Sultan Hassan & Al-Rifa'i Mosques**. Retrieved August 4, 2014, from <http://www.demotix.com/news/703371/sultan-hassan-al-rifai-mosques#>
- Peterson A., 1996. **Dictionary of Islamic Architecture**. London: Routledge.
- Roojen P. van, 2009. **Persian Designs**. Singapore: Pepin Press.
- Sarwar R., 2012. **Mariyam Zarmani Mosque**. Retrieved January 8, 2015, from <https://www.flickr.com/photos/rsarwar/6695328653/sizes/l>